QO‘QON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI ILMIY XABARLARI
(2026-yil 6-son)

FILOLOGIYA

PHILOLOGY

https://doi.org/10.70728/b.series.fil.v08.i06.137

ESHQOBIL SHUKUR SHE'RIYATIDA ANJAMBMANGNING MAZMUNIY-PRAGMATIK XUSUSIYATLARI

Raxmatova Dilfuza Axmedovna
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent,
Samarqand davlat universiteti
ORCID:0009-0005-8316-360X
raxmatovadilfuza99@gmail.com

ANNOTATSIYA Mazkur maqolaning maqsadi Eshqobil Shukur she’riyatida qo‘llangan anjambmanlarning mazmuniy va pragmatik xususiyatlarini lingvopoetik nuqtai nazardan tahlil qilish, ularning badiiy matn semantikasi, emotsional-ekspressivligi hamda muallif uslubini shakllantirishdagi o‘rnini aniqlashdan iborat. Tadqiqot davomida shoir she’rlaridagi anjambmanlarning poetik vazifalari misollar asosida yoritilib, ularning o‘zbek zamonaviy she’riyatidagi badiiy imkoniyatlari ilmiy jihatdan asoslanadi.

Kalit so‘zlar: badiiy-estetik imkoniyat, ramziy tafakkur, poetik uslub, anjambmang, ritmik dinamika, dramatizm, mazmuniy-pragmatik funksiya, emotsional ta’sir, poetik semantika

СЕМАНТИЧЕСКИЕ И ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АНЖАМБМАНА В ПОЭЗИИ ЭШКОБИЛЯ ШУКУРА

АННОТАЦИЯ Цель данной статьи – лингвопоэтический анализ семантических и прагматических особенностей анжамбманов, используемых в поэзии Эшкобила Шукура, определение их места в семантике художественного текста, эмоциональной выразительности и формировании авторского стиля. В ходе исследования на примерах освещаются поэтические функции анжамбманов в стихах поэта и научно обосновывается их художественный потенциал в современной узбекской поэзии.

Ключевые слова: художественно-эстетический потенциал, символическое мышление, поэтический стиль, анжамбман, ритмическая динамика, драматизм, семантическая и прагматическая функция, эмоциональное воздействие, поэтическая семантика.

THE SEMANTIC AND PRAGMATIC FEATURES OF THE ENJAMBMENT IN THE POETRY OF ESHQOBIL SHUKUR

ANNOTATION The purpose of this article is to analyze the semantic and pragmatic features of the anjambmans used in the poetry of Eshqobil Shukur from a linguopoetic point of view, to determine their place in the semantics of the artistic text, emotional-expressiveness, and the formation of the author's style. During the study, the poetic functions of anjambmans in the poet's poems are highlighted on the basis of examples, and their artistic possibilities in modern Uzbek poetry are scientifically substantiated.

Key words: artistic and aesthetic potential, symbolic thinking, poetic style, enjambment, rhythmic dynamics, dramatism. semantic and pragmatic function, emotional impact. poetic semantics

Zamonaviy o'zbek she'riyatida poetik sintaksisning badiiy-estetik imkoniyatlarini kengaytirgan ijodkorlardan biri – Eshqobil Shukurdir. Shoirning she'riyati falsafiy mushohada, ramziy tafakkur, milliy ruh va badiiy tilning yangicha ifoda usullari bilan ajralib turadi. Uning poetik uslubida sintaktik vositalar, xususan anjambmang alohida o'rin tutadi. Mazkur vositalar nafaqat she'rning tashqi shaklini, balki uning mazmuniy qatlamini ham chuqurlashtirib, o'quvchiga kuchli pragmatik ta'sir ko'rsatadi. Eshqobil Shukur she'riyatida anjambmang misralararo mazmuniy bog'liqlikni ta'minlovchi muhim sintaktik vositadir. Gapning yoki sintaktik birlikning bir misrada tugallanmay, keyingi misraga o'tishi she'rning ritmik dinamikasini kuchaytiradi[1.77-78]. Anjambmang yordamida shoir o'quvchini keyingi misrani kutishga majbur qiladi. Mazmunning asta-sekin ochilishi esa pragmatik ta'sirni oshiradi. Masalan, quyidagi poetik qurilish Eshqobil Shukur uslubiga xosdir:

O, meni yig‘latma…
Yomon tushlar ko‘rib namozshomgulim,
Meni yig‘latma [10. 35].

Bu yerda "Meni yig‘latma…" misrasining alohida kelishi sintaktik ko'chishni yuzaga keltiradi. Natijada keyingi misrada ochiladigan mazmun kuchli poetik urg'u bilan qabul qilinadi. Yana bir poetik holat:

Osmon menga
Bugun
Yana bolaligimni eslatdi [8.110].

Bu yerda "Bugun" so'zining alohida misrada berilishi vaqt ma'nosini alohida ta'kidlab, lirik kechinmaning emotsional kuchini oshiradi.

O‘zbek she’riyatida poetik sintaksisning turli vositalari badiiy matnning estetik ta’sirchanligini kuchaytirishda muhim o‘rin egallaydi. Ana shunday vositalardan biri – anjambmang (misralararo ko‘chish) bo‘lib, u she’riy nutqning sintaktik va intonatsion

yaxlitligini buzmagan holda fikrning keyingi misraga ko‘chirilishi orqali o‘ziga xos badiiy-estetik samara hosil qiladi [2.161]. Anjambmang she’rning ritmik tuzilishini boyitish, poetik urg‘uni kuchaytirish, emotsional-ekspressivlikni oshirish hamda muallifning individual uslubini namoyon etishda muhim sintaktik vosita hisoblanadi [3.290]. She’riyatining yorqin vakillaridan biri bo‘lgan Eshqobil Shukur ijodida ham anjambmang keng va mahorat bilan qo‘llanilgan. Shoir misralararo ko‘chish vositasida fikrning bosqichma-bosqich ochilishini ta’minlaydi, lirik qahramonning ichki kechinmalarini tabiiy va ta’sirchan ifodalaydi, poetik mazmunning chuqurlashishiga xizmat qiluvchi pragmatik imkoniyatlarni yuzaga chiqaradi. Uning she’rlarida anjambmang nafaqat sintaktik hodisa, balki poetik ma’no yaratish, o‘quvchi diqqatini muayyan nuqtaga jamlash, dramatizmni kuchaytirish va matnning kommunikativ ta’sirini oshirish vositasi sifatida namoyon bo‘ladi [4.89].

Eshqobil Shukur – zamonaviy o‘zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri. U shoir, yozuvchi, publitsist va tarjimon sifatida tanilgan. Uning she'riyati falsafiy mushohadalar, milliy ruh, tabiat, Vatan, inson qalbi va ma'naviy qadriyatlarni chuqur badiiy talqin etishi bilan ajralib turadi. Shoir she'riyatining asosiy xususiyatlari: falsafiylik – shoir hayot, vaqt, umr, inson taqdiri va borliq haqida chuqur fikr yuritadi. Milliy ruh – she'rlarida o‘zbek xalqining urf-odatlari, qadriyatlari va tarixiy xotirasi yorqin aks etadi. Tabiat tasviri – tabiat obrazlari inson ruhiyati bilan uyg‘un holda ifodalanadi. Poetik til – ramz, metafora, tashbeh va boshqa badiiy vositalardan mahorat bilan foydalanadi. Sintaktik usullar – misralararo ko‘chish (anjambmang), takror, inversiya va poetik pauzalardan keng foydalanib, she'rning ta'sirchanligini oshiradi.

Eshqobil Shukur mustaqillik davri o‘zbek she'riyatining o‘ziga xos ovoziga ega shoirlaridan biridir. Uning asarlarida zamonaviy poetik tafakkur milliy an'analar bilan uyg‘unlashgan. Shu bois uning she'riyati lingvopoetik, stilistik va diskursiv tadqiqotlar uchun muhim manba hisoblanadi:

Men seni izladim
shamollar orasidan,
tog'larning sukutidan,
yuragimning tubidan[6.34].

Birinchi misra grammatik va mazmuniy jihatdan tugallanmay, keyingi misrada davom ettirilgan. Bu usul o‘quvchining e'tiborini keyingi misraga yo‘naltirib, poetik ta'sirni kuchaytiradi. Anjambmang fikrning uzluksiz oqimini ta'minlaydi: Qushlar uchib ketdi, ortidan ko‘zim ham uzoqlarga ketaverdi...[7.42].

Ikkinchi misra sintaktik jihatdan tugallanmagan bo‘lib, mazmun uchinchi misrada yakunlanadi. Natijada lirik qahramonning ruhiy kechinmalari va sog‘inch hissi yanada ta'sirchan ifodalanadi. Eshqobil Shukur she'riyatida anjambmang faqat shakliy vosita emas, balki mazmuniy-pragmatik funksiyani ham bajaradi. U fikr dinamikasini kuchaytiradi, poetik

pauza hosil qiladi, emotsional ta'sirni oshiradi, o‘quvchini keyingi misrani o‘qishga undaydi, she'rning ritmik va intonatsion tuzilishini boyitadi [5.15]:

Daraxtim, men yana
Qoshingga keldim.
Qaytmas kunlarimning xotiri uchun,
Umrimning aytilmas bor siri uchun [10.15].

Shoirning “Qo‘shiluvchilar va yig‘indi” she’rida ham anjambmang mahorat bilan qo‘llangan:

Eshak esi – hashak, qo‘ng‘iz husnli – go‘ng,
Qurtdan qush chiqmaydi, to‘ng‘izdan bog‘bon?
“Nodon” degan so‘zni to‘g‘ri aytsang ham,
Teskari aytsang ham baribir –“nodon”.
6+2=(barobar) 8
2+6, baribir 8.
“Nodon” degan so‘zni bejab aytsang ham,
So‘kinib aytsang ham “nodon”dir, shaksiz!
Qirq eshakning yuki bitta qilig‘i,
Yoxud bir qiliqqa yukdir qirq eshak.
“Nodon” degan so‘zga zar to‘n yopsang ham,
Janda kiygizsang ham “nodon”dir, beshak ![10.318].

She'rda shoir kinoya, istehzo va xalqona hikmat orqali insonning asl mohiyati o'zgarmasligi g'oyasini ifodalaydi. "Eshak esi – hashak, qo'ng'iz husnli – go'ng." Bu misralarda xalq maqollari va iboralariga xos uslub qo'llangan. Shoir tashqi bezak yoki chiroy asl mohiyatni o'zgartirmasligini ta'kidlaydi. Eshak baribir eshak, qo'ng'iz esa go'ng bilan bog'liq mavjudotligicha qoladi. Ya'ni nom yoki tashqi ko'rinish emas, asl tabiat muhim.

"Qurtdan qush chiqmaydi, to'ng'izdan bog'bon".

Bu yerda imkonsiz holatlar qarama-qarshi qo'yilgan. Qurt qushga, to'ng'iz esa bog'bonga aylana olmaydi. Shoir shu orqali tarbiya va muhit muhim bo'lsa-da, ayrim salbiy illatlar chuqur ildiz otganida ularni yashirish qiyinligini badiiy ifodalaydi. "'Nodon” degan so'zni to'g'ri aytsang ham, / Teskari aytsang ham baribir “nodon". Bu satrlar she'rning falsafiy xulosasi hisoblanadi. Shoir "nodon" so'zini qanday talaffuz qilishdan qat'i nazar, uning mazmuni o'zgarmasligini aytadi. Bunda so'z o'yini orqali insonning nodonligi nomini o'zgartirish bilan emas, bilim va tafakkur bilan bartaraf etilishi mumkinligi anglatiladi. She’rning pragmatik xususiyatlari: kinoya va istehzo orqali nodonlik tanqid qilinadi. Maqol va hikmatlarga yaqin uslub fikrning ta'sirchanligini oshiradi. O'quvchini mushohada qilishga undaydi, ya'ni insonning qadrini tashqi ko'rinish emas, ichki fazilat belgilashini eslatadi. She'rda didaktik ruh kuchli bo'lib, axloqiy xulosa chiqarishga xizmat qiladi. Mazkur

satrlarda Eshqobil Shukur xalqona hikmatlardan foydalanib, asl mohiyatni yashirib bo'lmasligi, nodonlik eng katta illatlardan biri ekanligi va inson qadri uning ma'naviy kamoloti bilan belgilanishi g'oyalarini badiiy hamda ta'sirchan tarzda ifodalaydi. Bu satrlar shoirning falsafiy mushohadaga boy, kinoyaviy uslubining yorqin namunalaridan biridir.

Pragmatika nuqtayi nazaridan anjambmang muallif bilan o'quvchi o'rtasidagi kommunikativ munosabatni faollashtiradi. O'quvchi she'r mazmunini tayyor holda qabul qilmaydi, balki sintaktik uzilishlar va grammatik o'zgarishlarni anglash orqali poetik ma'noni mustaqil tiklaydi. Eshqobil Shukur poetikasida anjambmang sintaktik uzilish poetik pauza hosil qiladi, o'quvchining diqqat markazi keyingi misraga ko'chadi, poetik semantika bosqichma-bosqich ochiladi, hissiy ta'sir kuchayadi matnning interpretatsion imkoniyatlari kengayadi [1.56]. Shu jihatdan anjambmang faqat sintaktik hodisa emas, balki kommunikativ strategiya sifatida ham namoyon bo'ladi:

Tog‘day toshlar qulaydi,
Ko‘zdan yoshlar qulaydi,
Qismatning qora qo‘li
Peshonangni silaydi.
Voy, Mengim-a, sho‘r Mengim.
Uvv!.. Uv!!! [10.10-bet].

Ushbu parcha Eshqobil Shukur she'riyatiga xos falsafiy va ruhiy kechinmalarni ifodalaydi. She'rning dastlabki ikki misrasi parallel sintaktik qurilish asosida yaratilgan. "Tog'day toshlar qulaydi" va "Ko'zdan yoshlar qulaydi" misralarida "qulaydi" fe'lining takrorlanishi tabiiy va ruhiy fojiani o'zaro qiyoslaydi. Tog'dan toshning qulashi tabiatdagi ulkan hodisa bo'lsa, ko'zdan yoshning oqishi inson qalbidagi iztirobning belgisi sifatida berilgan.

"Qismatning qora qo'li peshonangni silaydi" misrasida jonlantirish (personifikatsiya) san'ati qo'llangan. Qismat go'yo inson kabi qo'lga ega bo'lib, peshonani silaydi. Ammo bu mehr emas, balki fojia va musibatni anglatuvchi kinoyaviy ifodadir. "Qora qo'l" birikmasi baxtsizlik, og'ir taqdir va kulfatning ramzidir. So'nggi "Voy, Mengim-a, sho'r Mengim" nidosida lirik qahramonning ichki iztirobi, taqdiridan nolishi va chuqur ruhiy kechinmalari jamlangan. "Sho'r" so'zi bu yerda baxtsiz, omadsiz, musibatli taqdir ma'nosida qo'llanilgan. Lingvopoetik xususiyatlari: takror (anafora va leksik takror): "qulaydi" fe'lining takrorlanishi ritm va emotsional ta'sirni kuchaytiradi. Metafora: "qismatning qora qo'li" obrazli ifoda bo'lib, taqdirning shafqatsizligini anglatadi. Personifikatsiya: qismat inson sifatida tasvirlanadi. Epitet: "qora qo'l" birikmasi salbiy hissiy bo'yoqni kuchaytiradi. Undalma va nido: "Voy" so'zi lirik qahramonning kuchli hissiy holatini ifodalaydi. Pragmatik jihatdan she'r o'quvchini lirik qahramonning iztirobiga sherik qiladi. Shoir og'ir taqdirni tasvirlash orqali achinish, hamdardlik va mushohada hissini uyg'otadi. Har bir misra hissiy ta'sirni bosqichma-bosqich kuchaytirib, yakunda "Voy, mengim-a, sho'r mengim" nidosi orqali kulminatsiyaga olib chiqadi. Agar bu

satrlar she'rning asl matnida fikr "Qismatning qora qo'li / Peshonangni silaydi" tarzida misralar orasiga bo'linib berilgan bo'lsa, bu anjambmang (misralararo ko'chish) hisoblanadi. Bunda: o'quvchi fikrning davom etishini kutadi, "Peshonangni silaydi" qismi alohida poetik urg'u oladi, taqdirning inson hayotiga ta'siri yanada dramatik va emotsional tus oladi. Shu sababli bu parcha Eshqobil Shukur she'riyatida anjambmangning mazmuniy-pragmatik imkoniyatlarini ko'rsatuvchi yaxshi misollardan biri hisoblanadi.

Eshqobil Shukur ijodida mazkur poetik vosita unumli qo'llanadi. Sintaktik me'yorning buzilishi misralararo ko'chish bilan uyg'unlashib, poetik nutqning ichki dinamikasini yaratadi. Bunday usul she'rning ritmini tabiiylashtiradi, mazmunni chuqurlashtiradi va badiiy ta'sirchanlikni oshiradi. Natijada poetik vaqt sekinlashadi, muhim obrazlar alohida urg'u bilan ochiladi, ramziy ma'no kuchayadi, falsafiy mushohada yuzaga keladi.

Eshqobil Shukur she'riyatida anjambmang individual poetik uslubning asosiy sintaktik vositalari hisoblanadi. Anjambmang misralararo mazmuniy uzviylikni yaratib, hissiy-ekspressiv ta'sirni kuchaytiradi. She'rning lingvopoetik qimmatini oshirish, o'quvchini faol mushohadaga undash hamda matnning pragmatik salohiyatini kengaytirishda muhim o'rin tutadi. Shu bois Eshqobil Shukur ijodini lingvopoetik tadqiq etishda ushbu sintaktik hodisalarni kompleks tarzda o'rganish zamonaviy o'zbek poetik sintaksisini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Grigoryev V.P. Poetika slova. - Moskva: Nauka. 1979.77-78 b.
2. Vinogradov V.V. Stilistika. Teoriya poeticheskoy rechi. Poetika.-Moskva: Izd-vo AN SSSR,1963. 13, 161-b.
3. M. Jirmunskiy. Teoriya stixa. – Leningrad: Sov. pisetel, 1975, 14, 290-betlar
4. Tinyanov Yu.N.Problema stixotvornogo yazika. – Moskva:Sov.pisatel.1965.
5. B. Jirmunskiy.Vvedeniye v metriku. – Leningrad: Akademiya. 1925.15 b.
6. E.Shukur. Yurakni o‘rganish. She’rlar to‘plami. - Toshkent: G‘.G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti.1984.
7. E.Shukur. Sochlari sumbul-sumbul. She’rlar to‘plami. – Toshkent: Adabiyot va san’at nashriyoti. 1988.
8. E.Shukur. Tungi gular. She’rlar to‘plami. -Toshkent: Adabiyot va san’at nashriyoti.1989.
9. E.Shukur. Yashil qushlar. She’rlar to‘plami.-Toshkent: Adabiyot va san’at nashriyoti. 1995.
10. Shukur, Eshqobil. Hamal ayvoni: she’rlar va doston. – Toshkent: G‘. G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1987.